

Rudolf Steiner

Život mezi smrtí a novým zrozením

(Das Leben zwischen dem Tode und einer neuen Geburt)

Autorem neprohlédnutý zápis dvou přednášek
„Das Goetheanum“, roč. 14/1935
Mnichov, 26. - 27. 11. 1912

I.

Univerzální život ve vesmíru

Vyrovňávání mezi individuálním a kosmickým životem

Svět okultních skutečností – často jsme to zdůrazňovali – není tak snadné zkoumat a líčit, jak se lidé velmi často domnívají. A kdo si chce v této oblasti počínat svědomitě, bude opět a opět cítit nutnost, určité kapitoly duchovního bádání doslova znovu zkoumat. A tak právě v posledních měsících jsem mezi lecčím jiným znovu zkoumal kapitolu, o níž jsme i zde již častěji mluvili. Při takovém novém zkoumání vyplývají pak nová hlediska. Kapitola, o níž zde jde, a kterou krátce popíšeme, pojednává o životě mezi smrtí a novým zrozením. U takového zkoumání vyplývají nová hlediska. To neznamena, že by se snad dřívější popis nějak změnil. Právě u této kapitoly tomu tak není. Ale při pozorování nadsmyslových skutečností je již tomu tak, že se jim vlastně opravdu přiblížíme jen tehdy, pozorujeme-li je z nejrůznějších hledisek. A proto snad leccos z toho, co je např. v mé knize „Theosofie“ nebo „Tajná věda“ vylíčeno převážně z hlediska bezprostředního lidského prožitku, podám dnes ze stanoviska univerzálnějšího. Věci jsou tytéž, nesmíme se ale domnívat, že je již známe, jestliže jsme jejich charakteristiku jednou vyslechli z jednoho hlediska. Právě okultní skutečnosti jsou takové, že je nutno chodit okolo nich a dívat se na ně z nejrůznějších hledisek. Vždyť při posuzování těchto věcí, sdělovaných duchovní vědou, dělá se nejčastěji ta chyba, že posuzují lidé, kteří, řekněme, slyšeli jen něco málo o nějaké věci a nemají trpělivost, aby dali na sebe působit opravdu všemu, co lze říci z nejrůznějších hledisek. Potom již i obyčejný zdravý lidský rozum začne chápat, jak jsme o tom mluvili ve včerejší přednášce („O pravdách duchovního bádání“). Dnes začneme nikoli tam, kde začíná život po smrti, jenž obvykle označujeme jako kámalóku, nýbrž tam, kde kámalóka končí a začíná život v duchovním světě, hlavně po životě v kámalóce až k novému životu na Zemi, k nové inkarnaci.

Víme, že jasnovidné nazírání duchovního světa uvádí člověka v určitém vztahu do stejné situace, v níž se nachází mezi smrtí a novým zrozením, takže v zasvěcení prožívá to, co také prožívá, i když poněkud jinak, mezi smrtí a novým zrozením. A tím je vůbec dána možnost mluvit o těchto věcech, něco o nich sdělovat. Především se zmíním o dvou důležitých věcech jasnovidného nazírání, které také vedou k chápání života po smrti.

Již často se upozorňovalo na to, jak rozdílný je celý život v nadsmyslovém světě vzhledem k životu zde ve světě fyzickém, smyslovém. Vystoupíme-li vzhůru do nadsmyslového světa, potom např. celý poznávací pochod je jiný než zde ve fyzickém světě. Zde ve fyzickém světě chodíme tímto světem a věci přistupují k našim smyslům, věci dělají své barevné a světelné vjemy na naše oči, sluchové dojmy na naše uši a jiné vjemy na naše jiné smyslové orgány. Věci vnímáme,

chodíme světem a musíme jím procházet, chceme-li věci vnímat, a pro vnímání nějaké vzdálené věci nám nezbyvá nic jiného než se k ní přiblížit. Zkrátka, musíme být ve světě smyslů, musíme se pohybovat, chceme-li věci vnímat.

Pravý opak platí pro vnímání nadsmyslového světa. Čím klidnější jsme ve své duši, čím více takřka vyloučíme veškerou vnitřní pohyblivost, čím méně nějakou věc vyhledáváme, čím méně dovedeme usilovat o to, aby se k nám tato věc přiblížila, čím více dovedeme čekat, tím jistěji se dostaví vnímání věci, tím pravdivější je pak pocit, zážitek, který můžeme vzhledem k věci mít. V nadsmyslovém světě je nutno, abychom dávali věcem k nám se přibližovat; to je to podstatné! Musíme získat vnitřní klid: potom se věci přiblíží k nám.

A jako druhé je to, že když vstoupíme do nadsmyslového světa, vůbec si nesmíme příliš všimnout toho, že způsob, jak tento nadsmyslový svět před nás vstupuje, je závislý na tom, co ze smyslového světa, z našeho obyčejného lidského smyslového světa přinášíme do tohoto světa nadsmyslového. To občas způsobuje značné duševní obtíže v nadsmyslovém světě. V nadsmyslovém světě nám může být někdy velmi trapné, víme-li: nějakého člověka milujeme méně než jak bychom vlastně měli, než jak by zasluhoval, abychom ho milovali. Tomu, jenž s něčím takovým vejde do nadsmyslového světa, stojí to, že nějakého člověka milujeme méně než by měl být milován, před duchovním zrakem s mnohem větší intenzitou, než s jakou to kdy může vstoupit před naši duši zde ve fyzicko-smyslovém světě. Ale nyní přistupuje k tomu něco, a to je to nesmírně důležité, co často může právě jasnozřivému vědomí způsobovat největší duševní útrapy. Veškeré síly, které můžeme vytáhnout z nadsmyslového světa, všechno, co můžeme získat v nadsmyslovém světě, nám nepomůže nějaký duševní vztah, který nepoznáváme jako správný ve fyzickém světě, zlepšit pomocí sil z nadsmyslového světa. Vzhledem ke všemu, co nás může ve smyslovém světě trápit, existuje v nadsmyslovém světě něco ještě mnohem trýznivějšího. Je to určitý pocit bezmocnosti vzhledem k nutnému vyživání karmy, jež se přece musí odehrát ve smyslově-fyzickém světě.

Obě tyto věci, s nimiž se žák okultní vědy velmi brzy setkává, učiní-li jen malé pokroky, okamžitě vystupují v životě mezi smrtí a novým zrozením. Poukažme jen na případ, že mezi smrtí a novým zrozením, brzy po naší smrti, se setkáváme s lidskými bytostmi, které snad zemřely zde ve fyzickém světě před námi. Setkáváme se s nimi; můžeme cítit v celém rozsahu vztah, který jsme k nim měli zde ve fyzickém světě. Jsme doslova pospolu se zemřelým, jenž odešel před námi nebo nyní nebo po nás, a cítíme: Právě takto ses v životě choval k tomuto člověku, takový byl tvůj vztah k němu. Zatímco ale ve fyzickém světě, když např. zjistíme, že jsme mu křivdili ve svých citech nebo činech, můžeme něco učinit, abychom tuto věc vyrovnali, v životě po smrti to naprosto nemůžeme bezprostředně učinit. Je nám jasné: Takový je náš vztah! Vidíme ale, že není možné, v tomto nadsmyslovém světě něco změnit, byť by to i bylo na základě hlubokého přesvědčení, že by to mělo být jiné. Zprvu to musí zůstat tak, jak to je. To právě způsobuje tíseň leckteré výčitky, může-li zde taková být: jasně vidíme, jaký onen vztah neměl být, ale musíme ho nechat takový za neustálého pocitu, že měl být jiný. A toto bude třeba přenést na celý život po smrti. Věci, o nichž víme, že jsme je v životě správně nedělali, vidíme o to hlouběji po smrti. Musíme je ale nechat tak, jak jsou, musíme je prožívat dále tak, jak jsou. Pohlížíme takřka nazpět na to, co jsme učinili, musíme ale zcela vyžít následek toho, co jsme učinili a máme jasný zážitek, že na tom nemůžeme nic změnit.

Tak tomu není pouze se vztahy k jiným lidem, tak tomu je s celým naším duševním životem po smrti. Neboť tento duševní život je na leccems závislý. Nejprve poněkud vylíčím život po smrti pomocí imaginací. Chápe-li se výraz vize neboli

imaginace tak, jak to bylo rozvedeno včera, pak nevznikne žádné nedorozumění. Zatím co člověk zde ve smyslovém světě vnímá pomocí svých orgánů, žije po smrti takřka ve světě vizí, jenže tyto vize představují skutečnosti, obrazy. Jako zde ve fyzickém světě bezprostředně nepostřehujeme vnitřní podstatu růže, nýbrž zevní červeň, tak bezprostředně nepostřehujeme zemřelého přítele nebo bratra nebo podobně, nýbrž co máme po smrti, to je vizionářský obraz. Jsme takřka v oblaku svých vizí, víme ale zcela přesně: Jsme pospolu s oním druhým; je to reálný vztah, ba mnohem reálnější než jak může být mezi dvěma lidmi zde na Zemi. V první době vnímáme bytost pomocí obrazu. I po době kámalóky je tomu tak, že vize, které jsou kolem nás, které zažíváme, jsou takové, že většinou poukazují v naznačeném smyslu zpět na to, co jsme zažili na Zemi. Víme (řekněme), že mimo nás je zde, v duchovním světě, zemřelý přítel; vnímáme ho pomocí naší vize. Tento pocit, že jsme s ním pospolu, plně máme; víme, jak k němu patříme. Hlavně však vnímáme to, co se s ním odehrálo zde na Zemi; to se zprvu odívá do naší vize. Hlavní věcí je nejprve dodatečné působení našeho pozemského vztahu; jak vůbec ještě žijeme i po době kámalóky v jistém vztahu v souvislostech našeho pozemského bytí. A tento oblak vizí, jenž nás obklopuje, je naprosto závislý na tom, jak jsme strávili svůj život na Zemi. Jen pozvolna, když poněkud uplyne doba mezi smrtí a novým zrozením, jeví se věc imaginativnímu nazírání tak, že člověk, jenž je duševně jakoby zahalen do svých imaginací, začíná se pak jevit imaginacím jako oblak, jenž je nejprve temný – to by byl člověk v první době po údobí kámalóky. Potom se začne tento oblak z jedné strany rozsvětlovat tak, jako když Slunce ráno ozařuje oblaka. Když se pak dostaví inspirace a má tuto imaginaci vysvětlit, tu se ukáže: žijeme nejprve ve světě, v oblaku svých vlastních zážitků na Zemi, jsme do něj jakoby zahaleni a jsme pouze schopni získat vztah k bytostem, s nimiž jsme byli pospolu na Zemi, tedy především k lidem, kteří zemřeli, nebo kteří mají možnost se svou duší vystoupit ze Země do duchovního světa. Ale co se zde jeví imaginativnímu světu, že oblak naší bytosti je z jedné strany osvětlován jakoby jiskřivým světlem, jež jej obklopuje, to svědčí o tom, že začínáme prožívat vstup hierarchií do naší vlastní bytosti. Přistupují k nám vyšší hierarchie, vžíváme se pozvolna do světa vyšší duchovnosti. Předtím máme pouze spojitost se světem, jak jsme si přinesli. Potom nás začíná ozařovat a do nás vnikat život vyšších hierarchií. Dostává se nám spolužití se životem vyšších hierarchií, víc a více se sžíváme s vyššími hierarchiemi. Abychom ale pochopili, jak se vžíváme, k tomu je třeba, abychom si skutečně ujasnili takřka rozměry své bytosti, postřehnutelné imaginativním poznáním, a sice tak, že svou duševní bytost vysuneme ze svého fyzického těla.

To přece děláme, když procházíme branou smrti. Tu se naše bytost skutečně roztahuje, tu se naše bytost neustále zvětšuje. Je to obtížná představa, ale přesto je tomu tak. Pouze na Zemi se domníváme, že jsme tak velcí jako hranice naší kůže. Je to vyrůstání do nekonečných prostorů, takřka neustálé zvětšování. A když dospějeme na konec období kámalóky, jsme doslova tak velcí, že saháme až k okruhu, jež opisuje Měsíc kolem Země. Nesmírně se tedy zvětšíme. Stáváme se, jak praví okultista, obyvateli Měsíce. To ale znamená, že svoji bytost roztáhneme tak, že naše zevní hranice je shodná s okruhem, jež opisuje Měsíc kolem Země. Dnes se nemohu zabývat polohovými vztahy planet, ale to, co zdánlivě nesouhlasí se zevní astrologií, se vám objasní, srovnáte-li věci s düsseldorfským cyklem přenášek (*Duchovní hierarchie a jejich zrcadlení ve fyzickém světě. Zvěrokruh, planety, kosmos. GA 110*). Potom rosteme dále do světového prostoru, do celé naší planetární soustavy, a rosteme pak nejdříve do toho, čemu okultista říká merkurská sféra. To znamená, že v hranicích, které si stanovíte sami, chápete-li věci správně,

stáváme se po období kámalóky obyvateli Merkuru, a cítíme se potom nadobro tak, že obýváme světový prostor. Jako se za svého fyzického bytí cítíme obyvateli Země, tak se potom cítíme jako obyvatelé Merkuru. Nemohu detailně popisovat, jak se to projevuje. Zcela si však uvědomujeme, že nyní nejsme ohraničení tak malou částí prostoru jako na Zemi, nýbrž celé naše bytí skutečně zahrnuje tento daleký okruh, ohraničený drahou, kterou opisuje Merkur. Dobu, kterou zde prožíváme... jak ji prožíváme, to závisí také na tom, jak jsme se připravili zde na Zemi, jaké síly jsme přijali zde na Zemi, abychom správně nebo nesprávně vrůstali do této merkurské sféry.

Při okultním bádání nyní porovnáme dva lidi – i více lidí, ale nejdříve řekněme dva lidi – abychom dospěli k poznání této skutečnosti. Porovnejme např. duši člověka, jenž prošel branou smrti za nemorálního stavu, s duší člověka, jenž prošel branou smrti za morálního duševního rozpoložení. Zde se ukáže značný rozdíl. Ukáže se již velmi brzy, jaký je rozdíl, běží-li o vztah jednoho člověka k druhým, s nimiž se po smrti setkává. Je tomu tak, že u člověka s morálním duševním rozpoložení jsou zde přece i obrazy, do nichž je duše zahalena; ale člověk všude nachází možnost, takřka až do určitého stupně být pospolu s těmito druhými lidmi. To způsobuje morální duševní rozpoložení. Za nemorálního duševního rozpoložení se dostavuje to, že se člověk stává tím, co lze nazvat poustevníkem v duchovním světě. Ví např., že nějaký člověk, jenž je také v duchovním světě, je vskutku zde; ví, že je s ním pospolu, nenachází ale žádnou možnost, jak se dostat z vězení svého imaginativního oblaku a přiblížit se k němu. Moralita z nás v duchovním světě činí družnou bytost, která dovede navazovat vztahy k jiným bytostem; nemoralita z nás v duchovním světě činí poustevníky, vykazuje nás do osamělosti. A toto vlastně je důležitá kauzální souvislost mezi věcmi, které se odehrávají zde na Zemi s naší duší, a tím, co se děje mezi smrtí a novým zrozením.

A tak je tomu i v dalším průběhu. V další době, když jsme v okultním smyslu prošli merkurskou sférou, prožíváme tak zvanou sféru Venuše, cítíme se jako obyvatelé Venuše. Zde – mezi Merkurem a Venuší – je náš oblak takřka ozařován z vnějšku, zde mohou k člověku přistupovat bytosti vyšších hierarchií. Ale nyní to opět závisí na tom, zda jsme se správně připravovali, abychom byli jako družní duchové přijati do řady hierarchií, mohli se s nimi stýkat; nebo zda sice víme, že tu jsou, ale musíme každého míjet jako poustevníci, pohybovat se v duchovním světě jako poustevníci. A v této sféře Venuše závisí zase na něčem jiném, jsme-li družní duchové nebo duchové osaměle putující. Zatímco v předešlé sféře lze být družným duchem jen tehdy, když jsme se na to připravovali na Zemi pomocí morality, pak v podstatě silou, vedoucí nás k družnosti, to znamená k určitému sociálnímu životu ve sféře Venuše, je náboženská nálada dotyčného. A odsoudit se k poustevnickému životu v této sféře Venuše můžeme nejlépe tehdy, jestliže jsme v pozemském životě nevyvíjeli žádnou náboženskou náladu, žádné pocity sounáležitosti s nekonečnem, s božstvím. Okultnímu pozorování se to jeví skutečně tak, že např. člověk vlivem pouhého ateistického sklonu, odmítáním veškerých vztahů své konečnosti k nekonečnosti, stahuje se do vězení své vlastní sféry. A je pravda, říká-li se, že tak zvaný svaz monistů, v němž se lidé sdružují, svým vyznáním skutečně způsobuje to, že lidé, kteří se v něm spojují s vyznáním víry, zamítající náboženskou náladu, dobře se připravují na to, že potom již nemohou vytvořit svaz monistů, nýbrž každý opravdu sedí ve svém vlastním vězení.

To nemá být něčím, co vyvolává soud, nýbrž co se okultnímu bádání vnucuje jako něco, co musí vystoupit jako následek pozemských náboženských nebo nenáboženských pocitů. Víme, že na Zemi byla založena nejrozmanitější náboženství, a to v podstatě během vývoje lidstva ze společného zdroje. Byla

založena tak, že z tohoto společného zdroje přihlíželi zakladatelé náboženství k temperamentům národů, k podnebí a ke všem těm věcem, jimž se náboženství musela přizpůsobit. A tak přirozeně přicházely duše do této sféry Venuše nikoli se všeobecnou náboženskou náladou, nýbrž s náladou svého zvláštního náboženského vyznání. Že člověk vyvíjí ve své duši určité city a pocity, to nyní způsobuje, i když má cit pro duchovno, pro věčno, pro božství, ale tento pocit má s jistým zabarvením toho či onoho náboženského vyznání – to tedy způsobuje, že se stává družnou bytostí jen pro ty, kteří mají takřka stejné pocity, kteří žili zde na Zemi ve stejném náboženském vyznání. A proto právě ve sféře Venuše vidíme lidi oddělené podle jejich zvláštních náboženských vyznání. Vždyť lidé na naší Zemi, jak víme, se dosud členili převážně podle ras, podle zevních znaků. Protože rasové, kmenové sounáležitosti mají co činit s náboženským vyznáním, tu povšechně (ale jen povšechně) také poněkud odpovídá tato konfigurace skupin ve sféře Venuše – ale nikoli zcela přesně – tomu, jak jsou lidé zde na Zemi rozdělení, – protože tam se lidé dělí pouze dle svého chápání jednoho určitého náboženského vyznání. Tím se lidé uzavírají do jistých hranic, do provincií, že mají pouze cítění pro svá určitá náboženská vyznání. V merkurské sféře člověk ještě velmi projevuje hlavně porozumění pro lidi, kteří s ním byli zde na Zemi spojeni, k nimž měl určitý vztah. Měl-li morální duševní rozpoležení, tu se během merkurské sféry v podstatě stýká s lidmi, s nimiž navázal vztah již zde. Během sféry Venuše je člověk převážně přijímán do velikého náboženského společenství, do něhož se cítil přijat uzpůsobením své duše zde v pozemském bytí.

Další sférou, do níž člověk nyní vstupuje, je sféra sluneční. A mezi smrtí a novým zrozením se na určitou dobu skutečně cítíme jako obyvatelé Slunce, tzn. víme, že jsme spojeni se Sluncem. V této době veskrze poznáváme podstatu Slunce, která je zcela jiná, než jak ji dnes popisuje fyzikální astronomie. A opět jde o to, abychom se dovedli správně vžít do sluneční sféry. Ve sluneční sféře se setkáváme zejména s tím, že v duši vzniká jakoby elementární mocí silná potřeba, že mezi lidskými dušemi musí skončit veškeré zvláštnosti. Zatímco v merkurské sféře nás více či méně svírá kruh, k němuž jsme měli vztah na Zemi, zatímco ve sféře Venuše jsme vlivem náboženského života zdomácněli v kruzích, které s námi nábožensky stejně cítily na Zemi a určitým způsobem můžeme se ještě cítit uspokojování pouze v těchto společenstvích, cítí duše na Slunci hlubokou osamělost, cítí-li se odsouzena k tomu, nemít porozumění pro všechny duše, které ze Země mezi smrtí a novým zrozením vstupují do této sluneční sféry. Ve starých dobách vývoje lidstva bylo tomu tak, že duše během sféry Venuše skutečně byly takřka v jednotlivých náboženských provinciích. Nacházely a sdělovaly tam své porozumění. A protože všechna náboženství mají společný zdroj, když člověk přešel do sluneční sféry, bylo tomu tak, že měl možnost (takřka na základě starého společného dědictví), přistupovat ve sluneční sféře ke všem ostatním duším a být s nimi pospolu, chápat je, pěstovat s nimi společenství, družnost.

Duše staršího vývoje lidstva nemohly samy ze sebe příliš mnoho vykonávat pro vycházení vstříc této touze, která zde vystupuje. Ale tím, že bez lidského přičinění bylo v lidech obecně lidské jádro, měly duše možnost, stýkat se přes své náboženské vyznání s dušemi jiných náboženských vyznání. Ve starém bráhmánismu, v čínském vyznání, v jiných náboženstvích Země – vězelo tolik ze společného náboženského jádra, uděleného ze společného prvotního zdroje všech náboženství – že se duše ve sluneční sféře nacházely jakoby v pradomově všech náboženství, který v sobě chová zdroj veškerého náboženského života. Změnilo se to uprostřed doby Země. Souvislost s prvotním zdrojem náboženství se ztratila. Dá se opět najít jen pomocí okultního poznání. I pro tuto sluneční sféru v našem nynějším cyklu vývoje lidstva se

tedy musí člověk připravovat již zde na Zemi; nedospívá sám od sebe k všeobecně lidské družnosti. V tom zase máme něco, v čem tkví veliký význam mystéria Golgoty, křesťanství, že novější lidstvo, nynější epocha lidstva, se může na Zemi připravovat tak, že člověk dospívá ze sluneční sféry k obecně pospolitému družnému životu. Proto musel sluneční duch, Kristus, sestoupit na Zem. A když sestoupil, mohou duše najít na Zemi možnost, stát se ve sluneční sféře mezi smrtí a novým zrozením obecně lidskou družnou bytostí.

Mnohé by se dalo uvést o univerzálnosti skutečně chápaného Kristova impulsu. Mnohé jsme již uvedli v průběhu let; ale toto Kristovo mystérium lze zas a zase osvětlovat z nových stran. Právě-li se, že zvláštním vyzvedáváním Kristova mystéria vyvolávají se snad předsudky vzhledem k jiným náboženským vyznáním – často se říkalo, že se např. v našem anthroposofickém hnutí zde ve střední Evropě obzvlášť zdůrazňuje Kristovo mystérium a tím jakoby se nenakládalo stejně s jinými náboženskými vyznáními – byla by tato výčitka krajně nerozumná. Neboť vlastní význam tohoto Kristova mystéria byl okultně odhalen tak řečeno teprve v nových dobách. A kdyby snad buddhista chtěl říci: Stavíš křesťanství nad buddhismus, protože Krista považuješ za cosi zvláštního, to ještě není psáno v mých posvátných knihách, buddhismu tedy křivdíš... potom to není rozumnější, než jako kdyby buddhista požadoval, aby se neuznával ani Koperníkův světový názor, protože ani ten není v jeho posvátných knihách. Se stejnou platností náboženství nemá nic společného okolnost, že se uznávají věci, zjištěné později. Mystérium Golgoty je takové, že není zvláštním privilegiem, nýbrž je duchovně-vědeckou pravdou, kterou může stejně jako Koperníkův světový systém uznat každá náboženská soustava, a nejde o uplatňování onoho náboženského vyznání, jež dosud velmi špatně chápalo mystérium Golgoty, nýbrž o duchovně-vědeckou skutečnost Golgoty. Je-li však již toto velmi nerozumné, pak je ještě nerozumnější mluvit o tom, že by se nyní měla všechna náboženská vyznání abstraktně srovnat a přijmout jakousi abstraktní rovnost podstaty všech náboženských vyznání. Neboť zde se musí tato různá náboženská vyznání konkrétně srovnávat nikoli s tím, co se stalo z křesťanství v tom či onom vyznání, nýbrž s tím, co obsahuje ve své podstatě.

Vezměte hinduismus! Nepřijme nikoho, kdo není Hind. Je vázán k národu. Tak je tomu u většiny starých náboženských vyznání. Prolomil to buddhismus; ale i on je pouze pro určité společenství, je-li správně chápán. Ale nyní vezměte zevní skutečnosti. Kdybychom např. měli v Evropě náboženské vyznání, s nímž by bylo nutno nakládat stejně jako třeba s hinduismem, potom bychom museli přísahat na starého Wotana. To byl národní bůh, byl něčím, co bylo dáno jednomu kmeni. Ale co se stalo na Západě? Vskutku, nebyl přijat některý národní bůh, nýbrž vzhledem k zevnímu životu přijala se zcela cizí osobnost: Ježíš z Nazaretu. Zatímco v podstatě mají jiná náboženská vyznání cosi nábožensky egoistického a nechtějí vycházet ze sebe, je právě pro Západ příznačné, že zatlačil své nábožensky egoistické soustavy, např. starou soustavu Wotanovu, a přijal něco, co nerostlo v jeho vlastním těle a krvi, přijal to pro jeho duševní obsah. Křesťanství naprosto není pro Západ ve stejném smyslu nábožensky egoistické vyznání, jako jimi byla jiná náboženská vyznání pro jednotlivé národy. To je to mimořádně důležité, k čemu je nutno přihlížet již na základě zevních skutečností. A to je univerzálnost křesťanství v jiném vztahu, dovede-li toto křesťanství opravdu postavit mystérium Golgoty do středu základu křesťanství.

Vždyť toto křesťanství ještě příliš nepokročilo ve svém vývoji; neboť v tomto křesťanství se ještě stále nedovedou pořádně rozlišit dvě věci. Dospěje se k tomu dokonce velmi pomalu a postupně.

Kdo je křesťan ve správném smyslu mystéria Golgoty?

Ten, kdo ví, že s mystériem Golgoty se stalo něco reálného, že v Kristu žil sluneční duch, svoji podstatu vylil na Zem a že Kristus zemřel za všechny lidi. I když již Pavel zvěstoval, že Kristus nezemřel pouze za Židy, nýbrž i za pohany, stále se to dnes ještě velmi málo chápe. Teprve když víme, že Kristus vykonal čin na Golgotě pro všechny lidi, pochopíme křesťanství. Neboť něco jiného je účinek, jenž se vylil z Golgoty, a něco jiného, zda jsme to pochopili. Měli bychom usilovat o to, vědět, čím Kristus je, ale po mystériu Golgoty nelze pohlížet na člověka jinak než tak, že řekneme: Jsi-li zde nebo tam, Kristus zemřel i za tebe a má tento význam pro tebe stejně jako pro druhého. Takže ze správného chápání mystéria Golgoty plyne názor, že přistupujeme ke každému člověku s otázkou: „Kolik má v sobě z křesťanství?“, lhostejno, jaké je víry. Protože člověk musí stále více získávat povědomí toho, co je v něm reálného, tu je samozřejmé, aby také věděl o vznešeném ideálu Kristova mystéria. Toto se bude stále více šířit. A k tomu bude třeba mít porozumění pro mystérium Golgoty (což je něco jiného než pojem, který lze mít o mystériu Golgoty), ono univerzální porozumění, platné pro všechny lidi! Nyní záleží na tom, abychom v duši cítili: to z nás činí družné bytosti ve sluneční sféře. Jsme tam poustevníky, cítíme-li se uzavřeni do nějakého náboženského vyznání; jsme družnými bytostmi ve sluneční sféře, máme-li porozumění pro univerzálnost mystéria Golgoty. Zde nacházíme možnost, mít co činit s každou bytostí, jež se k nám ve sluneční sféře přibližuje. Svobodně se pohybující bytosti ve sluneční sféře v nás způsobují pocit, který si osvojíme na Zemi pro mystérium Golgoty v našem cyklu lidstva.

Neboť čeho musíme být schopni právě pro tuto dobu mezi smrtí a novým zrozením?

Zde se dotýkáme skutečnosti, která je velmi důležitá pro novější okultismus. Lidé, kteří žili v době před mystériem Golgoty (co nyní řeknu, to v podstatě neplatí zcela přesně), nacházeli ve sluneční sféře tak řečeno Kristův trůn a tohoto Krista na něm. Mohli ho poznat, protože v nich žila stará dědictví o pospolitosti všech náboženství. Ale tento Kristův duch sestoupil ze Slunce a v mystériu Golgoty se doslova vylil do života Země. A tím, že se vylil do života Země, opustil Slunce, a dnes mezi smrtí a novým zrozením nacházíme ve Slunci pouze akášický obraz Kristův. Trůn tam nezaujímá skutečný Kristus. Musíme si přinést ze Země vzhůru představu o živé souvislosti s Kristem, abychom pomocí obrazu akáši mohli mít živou souvislost s Kristem. Potom nalezneme možnost mít Krista i ze Slunce (*nikoli jen ze Země*), možnost, že v nás vyvolá všechny síly, které musíme mít, máme-li správně procházet sluneční sférou.

Naše putování mezi smrtí a novým zrozením tím pokračuje. Ze Země jsme měli sílu, zejména vlivem morálního a duševního rozpoložení, vžít se takřka do bytostí, s nimiž jsme byli na Zemi pospolu, a potom do vyšších hierarchií. Ale tato síla pozvolna ochabuje, neustále ztrácí na jasnosti, a jako podstatné nám vlastně zůstává síla, kterou na Zemi sajeme z mystéria Golgoty. Abychom se ve sluneční sféře vyznali, k tomu zde vystupuje nový nositel světla, jehož musíme poznat v jeho tvůrčí svébytnosti. Porozumění Kristu si přinášíme ze Země; abychom se ale mohli vyvíjet dále vzhůru do vesmíru ze sluneční sféry do sféry Marsu, k tomu je třeba, abychom (a můžeme to prostě tím, že jsme lidskými dušemi), abychom poznali druhý trůn, jenž je řečneme vedle Kristova trůnu na Slunci, z něhož poznáváme druhou bytost, která nás nyní spolu s Kristem vede dále: Lucifera. Poznáváme nyní Lucifera, a pomocí síl, jež nám uděluje, můžeme dále putovat sférou Marsu-Jupitera a Saturna.

A za neustálého zvětšování vstupujeme stále hlouběji do světového prostoru. Nyní, kdy se pohybujeme nad saturnskou sférou, nastává něco, co poněkud mění

náš stav vědomí. Dostáváme se do jakéhosi kosmického soumraku – nedá se říci kosmického spánku, ale kosmického soumraku. Tím ale obzvlášť mohou na nás působit síly celého vesmíru. Ze všech stran potom na nás působí síly a přijímáme do sebe síly celého kosmu. Když jsme se tedy rozprostřeli až sem, nastává mezi smrtí a novým zrozením doba, kdy do naší bytosti vcházejí jakoby ze všech stran síly celého kosmu, jakoby do naší bytosti vcházely síly ze všech hvězd. Potom se začneme stahovat, opět procházíme různými sférami až k sféře Venuše, stahujeme se, neustále se zmenšujeme, až nastane doba, kdy se opět můžeme spojit s pozemským lidským zárodkem.

Co ale jsme, když se s tímto zárodkem spojíme?

Jsme to, co jsme vylíčili. Přijali jsme však síly celého kosmu, do naší bytosti působily síly celého kosmu. Během vývoje směrem ven jsme to, co k nám může přistupovat, přijímali tím více, čím lépe jsme se na to připravili. A naše karma je poznamenána tím, jak jsme žili pospolu s lidmi, s nimiž jsme se setkali. Tím, že s nimi žijeme po smrti, se v nás vytváří síly, které skrze karmu v novém pozemském životě tyto věci vyrovnávají. Že se objevujeme jako jednotliví lidé, že jsme schopni mít vnitřně karmu, která současně přijímá do sebe kosmické síly, to je ovšem závislé na tom, že v určité době mezi smrtí a novým zrozením přijímáme síly celého kosmu. A zrodí-li se člověk ve fyzickém světě, potom se s fyzickým lidským zárodkem spojilo to, co je staženo na nejmenší míru, ale z obrovitého zvětšení si přineslo síly celého kosmu. Neseme v sobě celý kosmos, když se opět vtělíme na Zem. A v určitém vztahu můžeme říci: Tento kosmos neseme v sobě tak, jak se může sjednotit, jak se může správně sjednotit s tím, co jsme si při své pouti, při svém rozprostření se do sfér po svém dřívějším životě na Zemi, přinesli v duši jakožto náladu.

Tyto dvě věci se shrnují, spojují: přízpůsobení se celému kosmu a své dřívější karmě. Že jsme přízpůsobeni i své dřívější karmě – což ale musí být v souladu s ostatním kosmem – s tím jsem se setkal při zkoumání v posledních měsících mimořádně pozoruhodným způsobem v jednotlivých případech (zdůrazňují – v jednotlivých případech, tím nechci vyslovit obecně platný zákon). Zemře-li člověk, projde-li tedy branou smrti, potom zemře za určité konstelace hvězd. A tato konstelace hvězd je vskutku podstatná pro jeho další duševní život potud, jak se určitým způsobem otiskne do jeho duševní bytosti a skutečně zůstane jako otisk. A v této duši zůstane snaha s touto konstelací hvězd opět vejít do života na Zemi, opět učinit po právu silám, přijatým v okamžiku smrti, opět vejít do této konstelace hvězd. A zde je zajímavé toto: Když se takto snažíme zjistit konstelaci hvězd při smrti člověka, a vezmeme pak danou konstelaci, pak konstelace hvězd při pozdějším zrození se velmi shoduje s konstelací při dřívější smrti. Je ovšem nutno přihlížet k tomu, že je to jiné místo na Zemi, na němž se člověk zrodí, jež odpovídá této konstelaci hvězd. Takto je tedy člověk vskutku přízpůsobován kosmu, vpravuje se do něho, a tak existuje v duši jakési vyrovnání individuálního a kosmického života.

Kant kdysi pěkně řekl: Jsou dvě věci, které ho obzvlášť povznášejí, hvězdné nebe nad ním a mravní zákon v něm. Je to krásný výrok ze základu, který uvádí okultismus. Vždyť oba jsou totéž: hvězdné nebe nad námi a to, co v sobě neseme jako mravní zákon. Neboť v životě mezi smrtí a novým zrozením vyrůstáme do vesmíru, přijímáme do sebe hvězdné nebe a potom neseme v duši jako své mravní rozpoložení otisk hvězdného nebe. Zde je jeden z bodů, kde vskutku je sotva více možné, aby se anthroposofie stala v duši něčím jiným než mravním univerzálním citem. Zde je jeden z bodů, kde se zdánlivá teorie bezprostředně mění v mravní impulsy duše; neboť zde člověk cítí celou zodpovědnost vzhledem k své vlastní bytosti. Zde člověk cítí: mezi smrtí a novým zrozením byl jsi v takové situaci, že do

tvé bytosti musel působit celý kosmos, a to, co jsi načerpal, jsi spojil dohromady. Odpovídáš celému kosmu, opravdu neseš v sobě celý kosmos. – Zde je cosi, v čem cítíme něco z toho, co je naznačeno ve „Zkoušce duše“ v Capesiově monologu, kde se upozorňuje na to, jak významný je to okamžik, když duše cítí: Máš svatou povinnost pěstovat síly, načerpané z kosmu. Za tohoto konkrétního zkoumání se ukázalo, jak skutečně přijímáme do sebe celý kosmos a zase jej vnášíme do bytí. Ze sil, které člověk vskutku s sebou nosí, je jen velmi málo takových, které by měly nějaký původ na Zemi. Vždyť na člověka se díváme vzhledem k jeho silám, které působí v jeho fyzickém těle, vládnou v jeho těle éterném, astrálním a v jeho já. Síly, které působí do našeho fyzického těla, poskytuje nám ovšem Země. Co ale potřebujeme pro éterné tělo, to nemůžeme bezprostředně vytahovat ze Země, nýbrž pouze ze sil, které k nám přistupují mezi smrtí a novým zrozením, když se rozprostíráme do soustavy planet. A takový člověk, jenž sem vnáší nemorální duševní rozpoložení, nebude moci přitahovat správné síly, zatímco prochází dobou mezi smrtí a novým zrozením. Člověk, jenž nevyvinul náboženské impulsy, nemůže v oblasti Venuše přitahovat správné síly, a tím dochází k tomu, že síly, které potřebujeme v éterném těle, můžeme mít zakrnělé. Zde vidíme vyvíjet se karmickou souvislost mezi následujícím a dřívějším životem. Toto všechno jsou věci, které nám např. poukazují na to, jak se z poznatků, kterých nabýváme okultismem, mohou stát v našem duševním životě impulsy, a jak vlastně stačí jen vědět, co jsme, abychom samozřejmě vystupovali k neustále duchovnějším životu.

To, co připravilo mystérium Golgoty, je nutné v našem cyklu lidstva, aby se člověk mohl správně vžít do sluneční sféry mezi smrtí a novým zrozením. Skutečným úkolem duchovní vědy je, aby člověk dovedl růst i nad sluneční sféru s oním obecně lidským, duchovně družným vědomím, jež je zde nutné. Pro sluneční sféru stačí citová souvislost s mystériem Golgoty. Aby ale to, co je obecně lidským chápáním a obecně lidským cítěním, trvalo i nad sluneční sféru v době mezi smrtí a novým zrozením, je nutné, abychom anthroposoficky chápali vzájemné vztahy jednotlivých náboženství, vývoj jednotlivých náboženských impulsů; abychom nevyrostali v úzce ohraničeném vyznání s jeho citovými odstíny, nýbrž abychom získali možnost mít porozumění pro každou duši, lhostejno, v co věří. Jedno se splní, co, jak se dá říci, souvisí s impulsem Kristovým pro všechny duše pozemského vývoje. Jedno se splní zejména mezi smrtí a novým zrozením. To, co vyjadřují slova: Kde dva jsou spojeni ve jménu mém, tam jsem já s nimi. A v tomto výroku navazuje Kristus spojení dvou nikoli na tu či onu víru, nýbrž pouze na možnost, že je s nimi, jsou-li spojeni v jeho jménu.

To, co bylo po léta pěstováno i uváděním našich mysterijních her, zvláště poslední („Strážce prahu“), mělo podávat duchovně-vědecké chápání toho, co je v dnešním cyklu doby nutné. Je nutné, určitým způsobem získat vztah na jedné straně k impulsu Kristovu, potom ale také k mocnostem, které jsou jeho opakem: k impulsu Luciferovu a Ahrimanovu. Že zde máme co činit s mocnostmi, které ve vesmíru, jakmile pronikneme nad máju, vyvíjejí síly, to právě je to, co musíme pochopit. Neboť ve vývoji lidstva se stále více blíží doba, kdy bude nutno vědět, že záleží na podstatě a nikoli na nauce. A na ničem jiném než právě na mystériu Golgoty vidíme, jak záleží na podstatě a nikoli na obsahu slova. Protože s lidmi, kteří si opravdu přesně ověřují to, co se zde praví na základě okulturních zdrojů, lze se dohodnout nejsnadněji, chtěl bych, aby se zcela přesně ověřilo to, co nyní řeknu. V žádném náboženském vyznání není nic podobného. V žádném z nich není to v takové hloubce, jak to podává mystérium Golgoty

Svět má dnes ještě zvláštní předsudek. Mluví se o tom, jakoby to ve světě muselo být právě takové jako ve škole: že pouze záleží na světových učitelích. U Krista nejde o světového učitele, nýbrž o světového vykonavatele, jenž dokonal mystérium Golgoty, a jehož bytost je nutno poznat. Na tom záleží. Jak málo záleží na slově, na pouhém obsahu nauky, tomu nás může naučit krásné slovo z Kristových úst: „Vy jste bohové!“, a že stále poukazoval na to, že člověk dosáhne své nejvyšší mety, uvědomí-li si Boží podstatu ve své přirozenosti. A dalo by se říci, že do světa zaznívá Kristovo slovo: Uvědomte si, že se rovnáte bohům! – Obsah nauky! Dalo by se říci: Velká nauka!

Odněkud odjinud zaznívá stejná nauka. Tam, kde Bible hovoří o začátku vývoje Země, tu je to Lucifer, jenž praví: Budete jako bohové! Stejný obsah nauky z úst Luciferových, stejný obsah nauky z úst Kristových: Budete jako bohové! A obojí znamená pro člověka opak. Jsou to opravdu otřesné zvuky pozounů, jež tkví v těchto slovech: jednou zaznívají z úst pokušitelových, podruhé z úst Vykupitele a osvoboditele a obnovitele lidské přirozenosti.

Záleží na poznání bytosti; mezi smrtí a novým zrozením na tom velmi záleží. Je zde velké nebezpečí, že za sluneční sféry se zamění Lucifer s Kristem, protože oba učí na Slunci stejné mluvě, stejné nauce a my vnímáme jejich stejná slova, – můžeme-li zde mluvit o slovech. Záleží na bytosti. Zda tato nebo ona bytost pronáší to neb ono slovo, na tom záleží, nikoli na obsahu nauky; neboť podstatné je to, co jako reálné síly pulsuje světem. Ve vyšších světech a především v tom, co působí ze zemských sfér, správně chápeme slova teprve tehdy, víme-li, od kterých bytostí dotyčná slova pocházejí. Vznesenost bytosti nikdy nepoznáme podle daného slova, nýbrž tím, že poznáme celou souvislost, v níž bytost stojí. To nám přesně potvrzuje slovo o podobnosti lidí s bohy.

Tyto věci vyslovují důležité skutečnosti evoluce. A vyslovují se, nikoli – ani v tomto případě – pro svůj obsah, nýbrž pro svoji podstatu. Vyslovují se proto, aby v duších vznikly pocity, které by měly nutně vzniknout jako důsledek takových slov. A když ti, kdo takové pravdy přijali, přijmou pocity a zapomenou na slova, pak to ani není tak příliš velká škoda. I když si představím nejkrajnější případ, že by mezi námi byl někdo, kdo zapomněl všechno, o čem se nyní mluvilo a nevzpomene se ani na jedno slovo, ale jako pocit nesl by v sobě to, na co může usoudit z takových slov, tu by měl v anthroposofickém smyslu užitek z toho, co se vlastně těmito slovy myslí.

Vždyť při mluvě musíme používat slov a slova často vyznívají teoreticky. Záleží především na tom, abychom dovedli pohlížet skrze slova na podstatu a tuto podstatu přijali do svých duší. Právě vzhledem k pokračujícímu vývoji lidstva svět leccemu porozumí, postihne-li podstatu anthroposofie. Dnes uvedu pouze dva příklady, které souvisí nikoli právě vnitřně, nýbrž převážně zevně s mým okultním bádáním v posledních měsících, které mne ale např. velmi překvapily, protože mi ukázaly, jak vlastně teprve tím, že člověk poznal v okultní nauce něco, co odpovídá tomu, co již ve světě existuje, co do něj zavedli inspirovaní lidé, jak tím lze tuto pravdu tam opět najít.

Hodně jsem se zabýval Homérem. V posledních měsících mně právě živě vytanulo na duši, jak po smrti nelze nic změnit, jak vztahy zůstávají stejné; jak např. o člověku, k němuž jsme měli v životě nějaký vztah, víme: „Nemilovali jsme ho“, ... ale jak to nelze změnit. Přihlédneme-li k této skutečnosti a potom u Homéra čteme, že onen svět líčí jako místo, kde se život stává nezměnitelným, potom teprve začínáme chápat velkou hloubku těchto slov o místě, kde věci nepodléhají žádným změnám. A je to obdivuhodný dojem, porovnávat vlastní poznání s tím, co „slepý Homér“ jako duševní videc vnesl jakožto důležitou okultní pravdu a vyjádřil ji ve svém básnickém

díle! A překvapilo mne ještě něco jiného; vzpíral jsem se tomu, protože se mi to zdálo neuvěřitelné, ale je to nevyhnutelné.

Někteří – nebo většina z vás – ví o tzv. medicejských hrobkách ve Florencii, které vytvořil Michelangelo. Jedná se o hrobky Juliana a Lorenza de Medici se čtyřmi alegorickými figurami. V cestovních příručkách se uvádí velmi zvláštní okolnost, a to ta, že jsme u těchto medicejských hrobek odkazováni na dvě strany: na jedné straně je socha Lorenza – na druhé Juliana. To právě nesouhlasí. Označovaný Lorenzo je Julian a označovaný Julian je Lorenzo. Tak tomu je. Téměř všechny dějiny umění uvádějí opak skutečnosti. Není tomu tak, jak to stojí v dějinách umění a v Bědeckrovi! Nezkoumal jsem, proč tomu tak je, pravdou ale zůstává, že obě sochy se povždy zaměňují. Popisy by vůbec nesouhlasily, a je možné, že ty sochy někdy přemístili. Stojí teď jinak než jak je postavil Michelangelo. Ale o tom mluvit nechci. Chci mluvit pouze o čtyřech alegorických sochách: pod jednou z medicejských soch jsou sochy Noci a Dne, pod druhou Jitra a Večera.

U alegorií si obvykle nepředstavujeme něco uměleckého. Obvykle mluvíme o „prázdných alegoriích“. Zmíněné čtyři alegorické sochy nejsou vlastně až na jednu dohotoveny; přesto nepůsobí dojmem pouhých alegorií.

Nyní uvažte... vzpíral jsem se tomu, co nyní řeknu... ale opravdu se zahloubejme do gest, do všeho, co je před námi a vyjděme nejprve od Noci, podívejme se na tuto sochu, o níž stojí v knihách nehorázná, pardon, nesmyslná poznámka, že má gesto, jaké spící člověk nikdy nedělá. Studujeme-li ale každé gesto a každý úd, a potom si položíme otázku: Jak by umělec musel ztvárnit lidskou postavu, když by chtěl v soše vyjádřit nejvyšší činnost éterného těla, jak by k ní mohlo docházet právě za spánku – když by tedy chtěl soše dát polohu a členění tak, aby to nejlépe odpovídalo okamžiku, kdy éterné tělo pracuje nejvíce? – Potom by to musel udělat právě tak, jak to udělal Michelangelo pomocí svých uměleckých instinktů. Gesto, odpovídající éternému tělu, vtajil do této Noci. Netvrdím, že Michelangelo o tom věděl, ale je to tak.

A potom pohledme na Den! To není prázdná alegorie. Kdybychom si představili, jak nižší články lidské bytosti jsou méně činné a nejvíce činné je já, potom by z toho byla socha Dne. A kdybychom chtěli vyjádřit, jak za vyloučení nižších článků nejsvobodněji působí tělo astrální, jak se vyjadřuje v gestu, potom by to bylo u tzv. alegorie Jitra. A kdybychom chtěli vyjádřit, jak se fyzické tělo ihned nezhroutí, nýbrž jak ochabne, když vystoupí já a astrální tělo, pak je to podivuhodně vyjádřeno v gestu Večera. Máme zde před sebou živé zpodobení čtyř lidských bytostných článků. Snadno si můžeme představit, jak mohla vzniknout legenda, rozšířená o Noci (vyprávělo se, že když s ní byl Michelangelo sám, oživila, vstala a chodila), víme-li, že má gesto přiměřené éternému neboli životnímu tělu, a že toto tělo může být v tomto gestu plně činné. A když toto cítíme, potom vidíme tuto sochu vstát, potom víme: může chodit. Kdyby nebyla z mramoru, kdyby skutečně bylo éterné neboli životní tělo, jež je oživujícím prvkem, samo činné – potom by nebylo překážky, aby chodila.

Mnohé je vtajeno do toho, co vytvořila evoluce lidstva. Mnohé bude pochopeno teprve tehdy, až lidé budou pozorovat věci pomocí toho, co může zostřit okultní zrak. Ale nakonec nezáleží na všech těchto věcech! Zda nějaké umělecké dílo chápeme lépe či nikoli... to není nic obecně lidského. Záleží však na něčem jiném! Máme-li takto zbystřený zrak, potom začínáme chápat duši druhého člověka... nikoli pomocí okultního zraku, jenž již musí pohlížet do duchovního světa, nýbrž pomocí zraku, zbystřeného duchovní vědou. Chápání duchovní vědy zdravým lidským rozumem dává v nás vyrůst poznání toho, s čím se v životě setkáváme, především toho, co je duše našich bližních. A vynasnažíme se pochopit každou lidskou duši.

Toto pochopení každé lidské duše je ovšem něco jiného, než co se často v životě nazývá pochopením. V životě je láska bohužel příliš často krajně sobecká. Milujeme toho – nu, ke komu nás to vlivem toho či onoho vztahu obzvlášť táhne, a vcelku se většinou spokojujeme s tím, čemu se říká všeobecná láska k lidem: milujeme obecné lidstvo. Co to je? Je nutno chápat každou duši.

Možná, že ne každá bude se nám zdát vynikající, to ale nevadí, neboť leckteré duši škodíme nejvíce tím, když ji v slepé lásce vynášíme do nebe.

O této skutečnosti si povíme pozítří více.

II.

Z předvčerejší úvahy o životě mezi smrtí a novým zrozením je zřejmé, jak celá lidská bytost úzce souvisí s tím, co lze nazvat univerzálním životem ve vesmíru. Neboť uvažujete-li o leccems z toho, co bylo řečeno, seznáte, že člověk je vlastně pouze během své pozemské doby poután k jednomu místu, že pouze během své pozemské doby zaujímá nepatrný prostor, zatímco po celou dobu mezi smrtí a novým zrozením je včleněn do planetární soustavy a dokonce do světa mimo tuto soustavu v pozdější době po smrti. Když o vývoji mezi zrozením a smrtí často říkáme – abychom vyjádřili okultní skutkovou podstatu – že se člověk jeví jako mikrokosmický obraz makrokosmu, tu nyní musíme říci: mezi smrtí a novým zrozením je vlastně člověk sám makrokosmickým; je vylit do makrokosmu. Jeví se přímo jako makrokosmická bytost, neboť v tomto mezidobí musí z makrokosmu stahovat síly, které potřebuje pro svoji příští inkarnaci. Tento makrokosmický život mezi smrtí a novým zrozením musíme chápat tak, že člověk v první době po smrti ještě, smíme-li se tak vyjádřit, má na sobě vaječné skořápky pozemského života. Souvisí s tím, co mu mohl poskytnout pozemský život, co z něj mohl pozemský život udělat. Vždyť to je doba, která se především obzvlášť týká potřeb a zájmů lidského srdce. Obrátí-li se okultní pohled na někoho, kdo před poměrně krátkou dobou opustil pozemskou úroveň, tu se nachází, jak víme, ve sféře kámalóky. To je sféra, která, řečeno makrokosmicky, sahá až po okruh Měsíce. Člověk se tedy do ní vžívá, rozpínaje svoji duševně-duchovní bytost tak, že zabydluje celou měsíční sféru. V této době – to přece již víme – je člověk ještě zcela spojen s pozemským světem. Přání, žádosti, zájmy, sympatie, antipatie, které vyvinul, vytvářejí síly – často jsme to již popisovali – které ho jakoby přiklánějí zpět k pozemskému světu. Během doby v kámalóce je člověk v určitém smyslu uzavřen jakoby v atmosféře své vlastní astrální přirozenosti, jak si ji na Zemi osvojil. Stále ještě si přeje to, co si přál na Zemi, zajímá se o to, oč měl zájem na Zemi. A tato doba kámalóky existuje zde právě pro to, aby člověk mohl na těchto zájmech pracovat, aby ale – pokud jsou závislé na fyzických orgánech... a např. veškeré smyslové požitky jsou na nich závislé – tato přání mu nemohla být splněna, aby jim pro tuto nesplnitelnost odvykl. Ale toto všechno – jak jsme to již často vylíčili vzhledem k člověku bezprostředně po smrti – se vztahuje, jak můžeme snadno nahlédnout, k individualitě člověka v nejužším smyslu slova, k tomu, co člověk musí tak řečeno vytrhnout ze své astrality, čemu musí odvyknout, co musí ze sebe odstranit.

I ještě v jiném vztahu nese člověk s sebou do doby kámalóky pozemské souvislosti, a sice následovně: to, s čím člověk souvisí, ať už to jsou skutečnosti nebo bytosti doby kámalóky, je závislé na jeho vnitřním životě, na tom, jaký má daná věc v jeho duši svůj předobraz, zárodek. Např. – člověk projde branou smrti. Poněkud dříve někdo, kdo mu byl blízký, prošel již branou smrti, takže můžeme říci: oba zemřelí jsou ve sféře kámalóky, mohou se tam shledat. Okultní zkoumání zřetelně ukazuje, že člověk se snad nezabývá pouze svým vlastním vývojem s odvykáním si svých žádostí, zájmů atd., nýbrž že brzy po smrti, po krátké době – řekl bych – embryonální doby spánku setkává se s lidmi, jimž byl na Zemi blízký. Naproti tomu v této první době všeobecně není naděje, že člověk skutečně najde každou bytost, která je současně s ním ve sféře kámalóky. Vždyť prostorové a časové poměry jsou zde zcela jiné, zejména poměry prostorové. Nejde o to, že nepřicházíme do blízkosti takových bytostí; můžeme se k nim přiblížit co nejtěsněji, ale nepozorujeme je. K postřehnutí je třeba, abychom dotyčné bytosti byli v životě

blízcí. Ti tedy, jimž jsme v životě byli blízcí – zde sotva přicházejí v úvahu jiné bytosti než lidé – jsou také brzy v okolí zemřelého v době kámalóky. Vztahy, které po smrti máme vůči takovým bytostem, se také ještě nadobro řídí podle vztahů pozemských, jež jsme k nim vyvinuli. A sice tak, jak jsem to charakterizoval již předevčírem: že stojíme u člověka, jenž je spolu s námi v kámalóce, ale nemůžeme to, co můžeme ještě za pozemské doby, to znamená vztah snad změnit. Zůstane takovým, jakým byl na Zemi. Na Zemi můžeme člověka, kterého jsme milovali, později nenávidět, a člověka, kterého jsme nenáviděli, milovat; můžeme se snažit, své vztahy k němu změnit. V době kámalóky tomu tak není. Setkáme se s člověkem, jenž zemřel před námi, a zprvu cítíme, že máme k němu takový vztah, jaký odpovídá poslednímu vztahu, který jsme k němu měli na Zemi. Tak při něm stojíme. Potom to přece prožíváme – jak víte – pozpátku v čase... Jestliže jsme měli předtím k němu jiný vztah, tu ho nedovedeme přivodit, nýbrž musíme klidně žít zpětně a po přiměřené době musíme prožít vztah, jež jsme k němu měli dříve, jež opět nemůžeme změnit, jenž se projevuje tak, jak se projevoval na Zemi. Snadno bychom se mohli domnívat, že to je mimořádně bolestný stav. Tím také v určitém směru je. Cítíme ho dokonce nadobro tak, jako třeba cítíme, když bychom rádi šli a jsme připoutáni k zemi. Cítíme se duchovně poutáni ke vztahu, danému na Zemi; máme z toho tísnivý pocit. To je nadobro správné. A je-li tato tíseň silná, potom přirozeně je tento vztah mučivý. Nyní musíme, abychom takový stav správně chápali a citově hodnotili, mít nejen snad myšlenku, že to je bolestný stav – bolestným už je v mnohém směru – ale zemřelý má nejen vědomí, že zde je bolestný stav, nýbrž má zcela určité vědomí, že tento stav je nutný, že musí být, že by si přímo navalil kameny do cesty, kdyby takovou bolest neprodělal.

Co je výsledkem toho všeho?

Předpokládejme, že takto zažijeme vztah k jinému člověku po smrti. Pohlížíme tedy na určitý vztah, jež jsme k němu v životě měli, jež jsme vytvořili. Pozorování, prožívání, upírání se – vytváří v naší duši síly, zprvu jako jejich duchovní vzory, jichž potřebujeme, aby nás naše karma v budoucnu správně vedla, abychom se při znovuzrození sešli s lidmi tak, aby mohlo nastat karmické vyrovnání. Takto jsou tak řečeno technicky budovány síly, nutné pro karmické vyrovnání.

Na tom, s čím se zemřelý setkává kolem sebe nejdříve, může sotva něco změnit; přesto ale občas vystoupí v zemřelém instinktivní potřeba, to či ono změnit. Řekl bych: pro zemřelého nabývají velkého významu nesplněná přání, ale taková nesplněná přání, která během života nepronikají vždy plně do vědomí. A zde přichází v úvahu něco, co je mimořádně důležité. V obyčejném životě zde na fyzické úrovni zajisté cítíme ve svém vědomí tu či onu sympatii, děláme si tu či onu představu. Ale pod tímto vědomím je podvědomí. To se nevynořuje příliš silně v nadvědomí, ve vlastním vědomí já. Tím vniká – řekněme – něco neúplného do vědomí člověka. Člověk se vlastně jakožto vědomá bytost v životě sotva někdy plně vyžívá. Jak člověk žije, to – můžeme říci – naprosto není vždycky pravdivé; lidský duševní život je přece mimořádně složitý. Může se stát, že někdo ve svém obyčejném vědomí, ve svém vědomí já, na základě předsudků, z pohodlnosti, z toho či onoho důvodu něco nemá rád, snad to i nenávidí, zatímco ve svém podvědomí si intenzívně přeje to, co ve svém vědomí dokonce nenávidí. A stává se, že lidská duše často intenzívně pracuje na tom, aby se právě v takových věcech klamala.

Může se např. stát, že spolu žijí dva lidé. Jeden z těchto dvou, žijících v určitém vztahu, se dostane k anthroposofii, je jí nadšen. Druhý, jenž s ním žije, není nadšen, nýbrž jeho vztah je stále horší, stále více láteří na duchovní vědu, tupí ji. Nyní je možné (neboť lidský duševní život je komplikovaný), že tento druhý, jenž

anthroposofii tupí, kdyby se jeho přítel či jinak s ním žijící člověk nestal anthroposofem, sám by se jím při nějaké příležitosti stal. Právě ten, jenž s ním žije, mu brání, aby se sám také stal anthroposofem. A může se stát, že ten, jenž anthroposofii tupí, jenž ve svém vědomí já vznáší proti ní všechno možné, ve svém podvědomí nebo astrálním vědomí po ní intenzívně touží – dokonce, čím více duchovní vědu tupí, tím více po ní touží. V životě zde na Zemi je totiž nadobro možné, že ve vědomí člověk tupí věci, které v podvědomí vystupují stále silněji; ale smrt činí pravdu z nepravd. A tak můžeme pozorovat, že branou smrti procházejí lidé, kteří, ať už z pohodlnosti či z jiných důvodů, tupili duchovní vědu. Může se tedy stát, a lze to použít na všechno možné, že po smrti intenzívně cítí přání, které nepozorovali. A dá se doložit, že branou smrti procházejí lidé, kteří zdánlivě netoužili po nějaké věci, a že přesto po smrti tato touha, toto přání vystoupí s veškerou intenzitou. Při zakoušení naší kámalóky nezáleží tedy na tom, zda naše přání, žádosti, vášně atd. jsou v nadvědomí, – ve vědomí já, nýbrž zda jsou také v astrálním vědomí, – v podvědomí. Obojí působí stejně palčivě po smrti, a přání a žádosti, které jsme zde v životě skrývali, působí po smrti vlastně ještě intenzivněji.

U takové věci je nyní nutno přihlížet k tomu, že něco, co je s lidskou duší spřízněné, za všech okolností činí na tuto lidskou duši dojem. Co vám nyní říkám, to je dobře prozkoumáno; opravdu se to může jevit jako důležitá lidsky duševní skutečnost, a je dobře, když na věc pohlédneme právě na příkladu anthroposofie. Předpokládejme, že zde spolu žijí dva lidé; jeden je horlivý anthroposof a druhý nechce o ní ani slyšet. Jenže tento druhý, protože se v jeho okolí pěstuje duchovní věda, nezůstane ve svém astrálním těle jí neovlivněný. S našimi dušemi dějí se opravdu nesmírně významné věci, o nichž nic nevíme, jež na nás působí právě spirituálně, a jsou věci, které prostě svojí povahou chytanou lidské duše. Můžeme tedy říci: stěžejně najdeme někoho, kdo byl v okolí anthroposofa, byť by byl sebezarputilejší, aby ve svém podvědomí neobdržel náklonnost k duchovní vědě. Právě u protivníků v souvislosti s anthroposofií shledáváme, že po smrti mají sféru přání, o níž můžeme s naprostou rozhodností říci: projevuje se tím, že potom vášnivě touží po spirituální vědě. Proto je tak blahodárné pro takové zemřelé to, co se v našich kruzích často dělá, že se zemřelým, kteří za života chtěli z anthroposofie málo přijmout, po smrti – jak se to dá nazvat – předčítá. Pro dotyčné to působí mimořádně blahodárně. Dělá se to tak, že se snažíme – abychom měli imaginaci – představit si živý obraz tváře dotyčného zemřelého, jaký byl v poslední době na Zemi. Vezmeme si knihu a v naprostém klidu s myšlenkami na zemřelého, jakoby před námi seděl, probíráme věci – větu za větou. Zemřelý to toužebně přijímá a má z toho nekonečně mnoho. Ano, zde stojíme na bodě, kde se anthroposofie stává v životě krajně praktickou, na bodě, kde materialismus a spiritualita proti sobě stojí nikoli jako teorie, nýbrž jako životní mocnosti. Takže můžeme říci: přiblížením se ke spiritualitě vytváří se komunikace, spojení mezi lidskými individualitami, lhostejno, jsou-li v životě nebo smrti. Stojíme-li ve spirituálním životě, můžeme zemřelým pomáhat vylíčeným nebo i leckterým jiným způsobem, o němž ještě příležitostně promluvíme. Když ale ve spirituálním životě nestojíme, pak to neznamená pouze nedostatek vědění, nýbrž znamená to, že nás to staví do zcela omezené sféry bytí: totiž pouze do sféry fyzická. Takže smýšlíme-li materialisticky a žijeme-li pouze ve hmotě, ihned ztrácíme souvislost s nějakou individualitou, když prošla branou smrti. A řečené nám podává příklad, jak je nesmírně důležité působení jednoho světa do druhého. Zemřelý – chová-li např. intenzivní přání, poznat po smrti to či ono ze spirituální moudrosti – sám to musí postrádat, musí zůstat obtížen přáním. Nanejvýš mohla by být možnost, že – což ale v době kámalóky je sotva možné – tam najde někoho, kdo také zemřel,

kdo k němu měl na Zemi takový vztah, že pouhým bytím, svým vztahem k němu, mohl by nabýt jakéhosi uspokojení, které by ale také nebylo příliš velké. To však nepřichází v úvahu vzhledem k tomu, co může zemřelému poskytnout jako nesmírné dobrodiní a pomoc ten, kdo ještě žije, kdo ještě stojí na fyzické úrovni.

Uvažujte nad situací zemřelého! Intenzívně si přeje to či ono. V době po smrti to nemůže být uspokojeno, protože věci, které chováme v duši, zůstávají nezměnitelně ztrnulé. Ale ze Země může vzhůru přicházet proud, jenž vniká do tohoto jinak trvale ztrnulého přání. A to je vlastně jediná cesta, jak lze změnit věci, které působí v naší době. A můžeme říci: v nejbližší době po smrti to, jak zemřelý může žít a cítit se, je závislé mnoho, nesmírně mnoho na tom, jaký spirituální vztah k němu vyvíjejí ti, kteří mu byli blízcí a zůstali zde na fyzické úrovni.

Chováme-li se ve smyslu toho, co můžeme zvědět pomocí spirituální vědy, stávají se z nás tvůrci zcela jiných životních vztahů, životních poměrů, které působí z jednoho světa do druhého. Vždyť v tomto vztahu musíme říci, že dnes ještě vývoj – aby se anthroposofie stala životní mocností (*silou*) – příliš nepokročil. Dalo by se tak nesmírně mnoho dělat pro to, aby reálné mocnosti (*síly*), kterým anthroposofie může dát vzniknout, se skutečně vyvinuly. V velmi by prospělo, kdyby se lidé obeznámili s duchovně-vědeckými pravdami a podle toho pak zařídili celý život. Kdyby pochopili anthroposofii v tomto hlubokém smyslu, kdyby z ní takto učinili životní nerv, potom by se na Zemi málo diskutovalo a přelo o spirituálních teoriích. To bychom měli uvážít. Spirituální věda změní nejen pozemský život, nýbrž celkový život lidstva. A stane-li se jednou anthroposofie oklikou přes pochopení idejí mnohem více záležitostí srdce, budou-li se lidé – smíme-li použít tohoto triviálního slova – chovat ve smyslu anthroposofie, potom také bude stále více sílit vzájemný vztah.

Zde se ovšem musíme dotknout něčeho, co mi nebudete – řekl bych – tak snadno věřit, přesto že to lze pochopit, když o věci uvažujeme. Vědění člověka je totiž, pokud je vědění na fyzické úrovni, něčím mimořádně klamavým, skutečně něčím mimořádně klamavým. Neboť člověk na fyzické úrovni opravdu neví nic jiného než skutečnosti a souvislosti, které pozoruje. To je, zatímco pro obyčejného vědce nebo pro materialisticky smýšlejícího člověka je to podstatou toho, čemu říká realita, to nejmenší, přihlížíme-li k celkovému duševnímu životu.

Uvedu vám zdánlivě paradoxní příklad; i včerejší přednášku jsme zakončili Schopenhauerovými slovy, že pravda se musí červenat, protože je paradoxní. Člověk zná skutečnosti a kombinuje skutečnosti. Ví: ano, je půl osmé. Odešel ze svého domu, prošel tou či onou ulicí. V osm hodin někam došel. Něco takového ví smyslovým vnímáním, něco takového ví – řekněme – rozumovou kombinací. Ve většině případů ale neví, proč neodešel o dvě nebo tři minuty později. Velmi málo lidí bude uvažovat o tom, odcházejí-li někam o tři nebo čtyři minuty dříve nebo později. Ale může to něco znamenat. Zvolím příklad – v životě však stále dochází k malým příkladům tohoto druhu – groteskní příklad, že se člověk opozdil o tři minuty. Kdyby byl odešel přesně v osm hodin, tu by – řekněme – skutečně vkročil pod něco, co by ho bylo přejelo, usmrtilo. Nebyl usmrcen, protože se o tři minuty opozdil. Dojde k tomu zřídka, ale něco takového se stává v životě více či méně reálně zas a zase. Člověk odešel o tři minuty později – a jako je pravda, že kdyby byl odešel v osm hodin, byl by pak mrtev, tak nyní žije. Jeho karma ho chránila před smrtí tím, že odešel o tři minuty později. Mohlo by se to zdát lhostejné, ale lhostejné to není. Neboť představte si, že člověk je k takové věci lhostejný jen proto, že o ní neví: v okamžiku, kdy by o ní věděl, vůbec by nebyl lhostejný. Kdybyste věděli: odešel jsem o tři minuty později než jsem chtěl; kdybych byl odešel přesně, byl bych mrtev... potom by vám to nebylo lhostejné, potom by to učinilo mohutný dojem na vaši duši,

toto vědění by hluboce zapůsobilo na vaši duši. Jen si vzpomeňte, když se něco takového skutečně stane, jaký význam to má pro duševní život. Neznamená to ale nic jiného než že: člověk vlastně jde neustále životem s pevně zavázanýma očima? To totiž dělá. Ví o tom, co se zevně děje, neví ale o tom, kdyby se věci poněkud změnily, co by se s ním všechno stalo. Znamená to tedy, že vědění o možnostech uniká duševním silám. Duše žije lhostejně dál, zatímco vědění by byla otřesena, povznesena atd., vědění o možnostech, tedy tím, že člověk pramálo ví o souvislostech, které tu jsou. Ví jen to, co právě vyjeví okolnosti. Tím je duševní život člověka chudý, tím nevyjadřuje se v tomto duševním životě to, co by se jinak vyjadřovalo. Třeba bychom vůbec snadno nepřišli na takovou zdánlivě paradoxní větu, jakou jsme nyní rozvedli, kdyby zkoumání života po smrti na člověka s intelektuálním nosem – tak řečeno – nenarážela. Neboť mezi lecčím, co se v duši vyskytuje, je to, co bylo právě charakterizováno, jakožto vstupující do duše. Po smrti silně vstupuje před duši člověka mnohé, o čem během života vůbec nic netušil. Silně vstupuje před duši: zde jsi byl v nebezpečí života... zde jsi promarnil štěstí... zde jsi byl pohodlný, kdybys nebyl býval pohodlný, byl bys mohl způsobit to či ono dobro. Člověk se po smrti setkává s celým světem tohoto neprožitého. Co je pro materialistu směšné, to je po smrti skutečnost, opravdová skutečnost. Takže musíme říci: z toho, co je kolem nás a v životě se neprojeví, poznáváme po smrti celý svět.

Cožpak vůbec po smrti neexistují věci, o nichž se tu mluví?

Předpokládejme toto: dobrá, odešli jsme o tři minuty později než jsme chtěli, tím jsme unikli smrti. Vůbec o tom nevíme. Že něco jakožto lidé nevíme, to neznamená vůbec nic pouze pro materialistu. Uvažující člověk ví, že nezáleží na tom, zda o tom něco ví nebo ne. Rozumný člověk ví, že věci se nestarají o jeho vědění, nýbrž že zde jsou i bez jeho vědění. Souvislost sil, působení sil proti sobě tu bylo. Třeba zde byl vlak, byli jsme tu i my, byly tu všechny přípravy pro naši smrt. Síly působily k sobě, jenže působily pouze vedle sebe (*míjely se*). Přesto však došlo k jejich stěsnání. Něco takového existuje často kolem nás v životě. Existuje to! Nevnímáme to, je to ale kolem nás. Jestliže nyní lidé na základě toho, co má přinést naše doba, postupně budou chápat spirituální svět, potom to, co zde ovšem nemůže existovat pro smyslové pojmání a pro rozum (ačkoli to však existuje v našem okolí), bude na nás určitým způsobem působit. A zde přicházíme k mimořádně zajímavé skutečnosti. Předpokládejme, že situace byla opravdu taková, jak jsme ji vylíčili, že bychom unikli smrti tím, že jsme se opozdili o tři minuty: materialista to vůbec necítí. Člověk, jenž si postupně – dnes je anthroposofie ještě na začátku svého vývoje – ve svém srdci zjednával porozumění pro takové souvislosti, u toho se opravdu duše mění. Když si zjednal porozumění pro anthroposofii, když v ní po nějakou dobu žil, a nenabyl pouze zevního porozumění, nýbrž když se stala obsahem jeho duše, žije-li s jejími pojmy a city atd., odejde třeba také o tři minuty později, unikne smrti... ale v okamžiku, kdy mohla nastat smrt, kdy by nastaly jiné okolnosti, tu v sobě něco pocítí. Naučit se cítit možnosti – to vyplyne tehdy, když se anthroposofie stane životní šťávou duše.

A co např. budeme vlivem něčeho takového postupně cítit, jestliže se lidská přirozenost bude řídit duchovně-vědeckým chápáním?

Nuže, vlivem takového okamžiku – kdy se mohlo něco stát, co je v souvislosti s nám – vejdemo do krátkého mediálního stavu tím, že jsme schopni dávat zazářit duchovnímu světu do našeho vědomí. Takové okamžiky mohou být ty neplodnější pro člověka, působí-li nyní na něj zemřelí, má-li něco vědomě vědět o zemřelých. Okamžiky nenastavších skutečností, které s námi souvisejí vylíčeným způsobem, takové okamžiky, které s námi souvisejí, stávají se určitým způsobem rozněcovateli dojmů z duchovního světa. Zcela zvláštní způsob předvídatého života se vyvine

v duších těch, jimž se anthroposofie stane v životě blízkou. To z toho důvodu, že lidstvo se přece skutečně vyvíjí a pouze člověk s omezeným rozumem se může domnívat, že lidské pokolení má po všechny doby stejné duševní síly. Duševní síly se mění, a jak je člověk založen dnes tak, že zevně postřehuje a postřehnuté myšlenkově zpracovává, tak vlivem takových vztahů, jak byly nyní vylíčeny, bude jeho vývoj postupovat do věku, v němž se budou rozvíjet psychicky-spirituální síly. Tedy i takto je zde naděje, že se duchovní věda stane životní mocností, tvořivě zasahující do života.

Předtím jsme viděli, jak může působit účinek z fyzické úrovně vzhůru do života po smrti. Nyní vidíme, kde se dají vytvářet brány nebo okna, aby to, co zemřelí prožívají, mohlo být zřeno zde ve fyzickém životě.

Tím jsem vám také chtěl vysvětlit, jak se doslova utvářejí příležitosti komunikací jednotlivých světů. Vždyť v tomto vztahu se nesmírně mnoho hřeší rozšiřováním různých kuriózních nauk a zejména často rozšiřováním různých kuriózních praktik. Zatímco ten, kdo takové věci zná, ví, že má-li se s nějakým zemřelým setkat, musí se nejprve zjednat příležitost (nyní nepřihlížím k příležitostem, k nimž snad dochází mediální cestou) – příležitost, že se jakoby otevírá okno k zemřelému. Vždyť je mnoho lehkovážných lidí, kteří po výzvě, že ten či onen chce něco vědět o zemřelém, velmi brzy, za několik málo hodin prohlašují: Mluvil jsem s ním, daří se mu velmi dobře. – Často jsem to zažil. To je také něco, co se dotýká kapitoly klamných autorit a nepřístojností, jež se s těmito klamnými autoritami provádějí.

Na základě toho je ale zřejmé ještě něco jiného: z toho je zřejmé – protože sféra kámalóky je přece v podstatě v astrálním prostoru – jak s astrálním světem souvisí svět možností, svět nikoli toho, co se děje zde ve fyzickém světě, nýbrž co by se mohlo stát. A prosím vás, učiňte přímo předmětem meditace, že to, co je možné ve fyzickém světě, co se ale neuskuteční, že to je atmosféra, jakási komunikační atmosféra astrálního prostoru.

Ze všech věcí, které by se daly říci o životě mezi smrtí a novým zrozením, a z nichž v nejbližší době leccos poznáme, zmíním se dnes ještě o jednom: Za života mezi smrtí a novým zrozením shledáváme především, že v duši vystupují – řekněme – trojí síly: síly myšlení, síly cítění a síly vůle a přání. Síly myšlení, intelektuální síly tak, že jsme poněkud srozumitelnější nebo méně jasní, síly cítění tak, že jsme více či méně soucitní nebo bezcitní, více či méně nábožensky nebo nábožensky lhostejně založení, síly vůle a přání tak, že naše činy jsou více či méně sobecké nebo nesobecké. Takto se uplatňuje tento trojí druh sil. Pro život mezi smrtí a novým zrozením mají tyto různé duševní síly zcela rozdílný význam. Vezměme nejprve síly intelektuální. K čemu – můžeme se otázat – nám napomáhají po smrti? Intelektuální síly dopomáhají nám po smrti k tomu, učinit své povědomí, vědomí prožívání doby mezi smrtí a novým zrozením obzvlášť jasné. Takže čím více se snažíme správně se obeznamovat se spirituálními skutečnostmi, tím více se naše vědomí mezi smrtí a novým zrozením rozjasňuje. Takže – a hned budu líčit konkrétně – člověk, jenž je nepravdivý vzhledem ke svým intelektuálním vlastnostem, jenž nemá zvláštní zájem, aby se pravdivě obeznámil s duchovními vztahy, jichž lze dosáhnout jen pomocí poznání, vyvine sice vědomí, ale vědomí, které se bude pomalu zatemňovat. A nyní je zvláštní to, že zatemňování vědomí po smrti způsobuje, že určitou dobu proběhneme rychleji, to znamená, běžíme rychleji v duchovním světě, jsme-li více spící. Je-li tedy někdo tupý vůči všemu, co jsou intelektuální síly, tu zůstane po nějakou dobu vědomý, potom ale nemůže již vědomí zachovat. Jeho zakalené vědomí způsobuje jakési polovědomí, a potom další život proběhne rychleji a poměrně brzy se vrací do pozemského života.

Jinak je tomu se silami, týkající se vůle a přání. Tyto síly nám dopomáhají k tomu, vytahovat (*čerpat*) silné nebo slabé síly z makrokosmických poměrů v době mezi smrtí a novým zrozením, jak jich potřebujeme k budování svého příštího života. Přejdeme-li s nemorální duševní náladou do takových vztahů, jak jsme je vylíčili, potom nemůžeme vyprostit potřebné síly, které mají řádně vybudovat astrální nebo éterné tělo; tato těla budou pak zakrnělá. Člověk bude neduživý a podobně. Moralita je tedy to, co nás činí schopné, vyprostit z vyššího světa síly, které potřebujeme pro následující inkarnaci. Takto úzce souvisejí intelektualita a moralita s tím, co se z člověka stane – tak řečeno – vlivem jeho pobytu mezi smrtí a novým zrozením v nadsmyslové sféře. Síly cítění, nejnaternější síly lidské duše, vstupují před nás v příslušné době mezi smrtí a novým zrozením objektivně; jsou mimo nás. To je velmi významné. Laskavý a soucitný člověk prožívá život mezi smrtí a novým zrozením tak, že životu prospívající, oblažující obrazy, odpovídající soucitu, vstupují před jeho duši jako jeho okolí, jako to, v čem se nalézá. Nevraživci vstupují před duši obrazy nenávisti. Jací jsme ve svém nejhlubším nitru, to vidíme v určité době mezi smrtí a novým zrozením jako obraz světa mimo nás. Není lepšího malíře nad síly mezi smrtí a novým zrozením. Pro nejnaternější duševní síly naší mysli je naší oblohou to, co zříme mezi smrtí a novým zrozením, tak jako vidíme nebeskou oblohu zde na Zemi. Je to naší oblohou mezi smrtí a novým zrozením. Je to stále při nás. Souvisí to s tím, že když jsme do nejhlubšího nitra své duše přijali mystérium Golgoty, jak jsem se o tom zmínil předevčirem, když jsme pochopili Pavlova slova: „Ne já, nýbrž Kristus ve mně“, zažijeme-li v sobě Krista – potom máme za slunečního bytí možnost zřít to, o čem jsme se zmínili jako o akášickém světě obrazů kolem nás, máme možnost zřít Krista v jeho nejkrásnější, nejvelkolepější podobě, jak se říká – v jeho slávě zjevení jako živel, v němž žijeme a působíme. Tato myšlenka nemusí mít pouze sobecký význam, nýbrž může mít zcela věčný význam. Neboť to, co zde shledáváme rozprostřené jakožto obraz, to při další cestě opět přijímáme do své duše a vnášíme to do příští inkarnace a činíme tím ze sebe nejen lepší lidi, nýbrž i lepší sílu ve vývoji Země.

Takto úzce souvisí práce na naší mysli přímo s našimi schopnostmi v příštím životě. A opět jsme poznali – doslova – techniku, jak se naše síly mysli utvářejí kolem nás jako veliký světový koberec, jako světová obloha mezi smrtí a novým zrozením, aby v nás opět přiměřeně byly silněji než v předešlém životě. Neboť všechno zesiluje tím, že to, co jsme v jednom životě vnitřně prožili, zříme v mezidobí mezi smrtí a novým zrozením. A tím všechno prožité nás činí silnější. Vyvíjíme ještě všechny síly, které vzcházejí ze živého zření.

Zase jsme trochu prohovořili nesmírně důležité věci o poměrech mezi smrtí a novým zrozením, důležité proto, že v životě na Zemi nejsme přece nic jiného než to, co z nás učinil život mezi smrtí a novým zrozením. Důležité proto, že k opravdovému poznání naší vlastní bytosti – a tudíž také k opravdovému jednání a myšlení – budeme moci v budoucnosti lidstva dospívat stále méně, nebudeme-li přihlížet k tomu, co se děje ve spirituálním světě mezi smrtí a novým zrozením. Tyto úvahy jsou částí rozsáhlejších věcí, které lze říci o životě mezi smrtí a novým zrozením. Chtěl jsem především začít s tím, co se má v příští době tak či onak stále více stávat obsahem duchovní vědy.